

Dawkins cáfolhatatlan cáfolata

HANKOVSKY TAMÁS

1969-ben született Budapesten. Egyetemi tanulmányait Szegeden és Bonnban végezte, az ELTE-n doktorált filozófiából. Jelenleg a PPKE BTK Filozófiai Intézetének adjunktusa.

Az *Isteni téveszme* bevallott célja, hogy az olvasót „kitérítse” a valóságából (136.).¹ Ennek érdekében Dawkins gazdag eszköztárból válogat, több megjegyzéséből is úgy tűnik azonban, hogy elsősorban az érvek erejére számít. Dolgozatomban azt szeretném kimutatni, hogy a könyv ateizmus melletti fő érve nem megbízható. Erről csak úgy győződhetünk meg, ha megvizsgáljuk, hogy pontosan milyen érvelés vezet el az ateista konklúzióhoz, vagyis melyek azok a kimondott és rejtett premisszák, amelyeknek garantálniuk kellene a konklúzió igazságát. Az ilyen munka mindig fáradságos, Dawkins esetében azonban a szokásosnál is nagyobb erőfeszítésre van szükség, mert érvének szerkezete rendkívül nehezen feltárható.

Az érv alapszerkezete

¹A hivatkozások a következő kiadásra vonatkoznak: Richard Dawkins: *Isteni téveszme.* (Ford. Kepes János.) Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007.

Az érv a könyv terjedelmes negyedik fejezetében (131–181.) található, amelynek címe: *Miért szinte bizonyos, hogy nincs Isten?* A szakaszt egy rövid bevezető előzi meg, amelyből kiderül, hogy „az egész érv azon az ismerős kérdésen fordul meg, hogy ki teremtette Istent” (129.). A fejezet lezárásaképpen az egész gondolatmenet összefoglaló hat pontos ismétlést olvashatunk, amelynek csak a harmadik pontja beszél kifejezetten Istenről, mégpedig úgy, hogy ismét eredetének kérdését emeli ki, majd ezek a sorok következnek: „Ha elfogadjuk ennek a fejezetnek az érvelését, a vallás tényleges premisszája — az Isten-hipotézis — tarthatatlanná válik. Szinte bizonyos, hogy Isten nem létezik. Ez a könyv eddigi fő konklúziója.” Úgy tűnik tehát, hogy az érv helyes rekonstrukciójának számolnia kell azzal a ténnyel, hogy a szerző ezt a konklúziót csak a témákban gazdag teljes fejezet lezárásaként, az egész fejezet gondolatmenetének végeredményeként vonja le, továbbá, hogy az érvben valamiképpen szerepet kell játszania annak a végtelen regresszushoz vezető kérdésnek, hogy ki teremtette a teremtőt. Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert első olvasásra úgy tűnhet, az érvben ezek a tényezők egyáltalán nem játszanak szerepet. A fejezet első rövidke alfejezete ugyanis, amelynek címe *A legszuperebb Boeing 747*, és amely se Isten eredetének problémáját, se a fejezet többi témáját nem használja fel, önmagában is ateista konklúziót látszik megalapozni. Ráadásul a szerző így fogalmaz: „Saját elnevezésem annak a statisztikai jellegű bizonyítására, hogy Isten szinte bizonyosan nem létezik: a legszuperebb Boeing 747-es csel” (133.). Már-már azt gondolhatnánk, hogy Dawkins öntudattalanul két egymástól független érvet fejt ki, de óvatosságra int, hogy a 163. oldalon „»a leg-

A világ megtervezett-
sége mint istenérv

szuperebb Boeing 747-es« végtelen regresszusáról” beszél. Úgy tűnik, a szerző szándéka szerint a negyedik fejezet érvelése mégiscsak egységes. Ezért Dawkins érvének olyan interpretációjára van szükség, amelyben kellőképpen jelentős szerepet kap a „csel”, hogy az egész érv névadója legyen, ugyanakkor a végtelen regresszus és a fejezet többi témája is hozzájárul az ateista konklúzió megalapozásához.

Van még egy megfontolás, amely megerősíti, hogy Dawkins szándéka szerint az érv nem merül ki pusztán a „cselben”. Nemcsak a fejezet elején, hanem az összegző ismétlésben is utalás történik egy olyan istenérvre, amely abból a tényből bizonyítja Isten létét, hogy a világ megtervezettnek mutatkozik. Dawkins szerint lehet, hogy ez „jelenleg a legerősebb érv Isten létezésével szemben” (133.). Bizonyára ő is úgy gondolja, hogy ameddig nem cáfolják meg, az ateizmus útjában áll. A könyv harmadik fejezete, amelynek feladata a történelemben eddig megfogalmazott istenérvek hatástalanítása, számba is vette ezt az érvet, bejelentve, hogy cáfolata Darwin eredményeiben rejlik, majd megemlíti, hogy a negyedik fejezetben még találkozni fogunk vele (99.). A könyv egy másik előrepillantó utalása viszont éppen a megtervezettséget és az ezt magyarázó darwini elméletet tekinti „a *Miért szinte bizonyos, hogy nincs Isten?* című 4. fejezet központi témájának” (93.), ahogyan az *Előszó* is a megtervezettségéből kiinduló érvet és a darwini elméletet emeli ki a fejezetből (20.). Úgy gondolom, Dawkins szándéka szerint a „miért szinte bizonyos, hogy nincs Isten” kérdésre adott válasznak le kell számolnia a megtervezettség érvével is. Önmagában a „csel” azonban nem cáfolja ezt az istenérvet.

Mindezek alapján elmondható, hogy bonyolult gondolatmenettel állunk szemben, amelynek rekonstrukciója legalább négy elemet kell, hogy magában foglaljon: a „cselet”, a regresszus problémáját, a megtervezettség érvének hatástalanítását és az evolúcióra való hivatkozást. Annak, aki cáfolni kívánja Dawkins érvét, ám azt ennek érdekében nem ezeket az elemeket felhasználva rekonstruálná, Dawkins minden további nélkül úgy válaszolhatna, hogy a cáfolat nem érvényes, mert az ő érve valami más volt.

A gondolatmenet
rekonstrukciója

Az eddigiek fényében saját rekonstrukcióm nagy vonalakban a következő. Az első lépés (1) „a legszuperebb Boeing 747-es csel” segítségével megmutatja, hogy a megtervezettség érvében, illetve annak egy speciális változatában, a kreacionisták intelligens tervezés elméletében a földi élet magyarázataként feltételezett Isten létezésének valószínűtlen. A második és a harmadik lépés magára az elméletre koncentrál, és (2) kimutatja, hogy mivel Isten valószínűtlen, ezért feltételezése az elmélet keretein belül végtelen regresszushoz vezet, továbbá (3) tudatosítja, hogy a végtelen regresszus elégtelenné teszi az elméletet, amely így bátran elvethető, és vele együtt feladható az Isten-hipotézis is. Az utolsó lépés (4) annak tudatosítása, hogy már csak azért is elvethető ez az elmélet, mert a darwinizmus formájában sikeresebb elmélet áll rendelkezésre ugyanarra a célra, amelyre a kreacionista Isten létezését feltételezte. Ezek a lépések azt a konklúziót alapozzák meg,

hogy Isten valószínűtlen, és semmi ok sincs feltételezni, hogy ennek ellenére mégiscsak létezik. Ez pedig egyenértékűnek tekinthető annak belátásával, hogy szinte bizonyos, hogy nincs Isten.

Az érvelés részletes rekonstrukciója

(1) Az első lépés tehát annak belátása, hogy Isten valószínűtlen. Ebben a „csel” segíthet, amely két rövid idézetből bontható ki. Az első szerint „az élet kialakulásának a Földön nincs sokkal több esélye, mint hogy az ócskavastelepen végigsöprő orkán merő véletlenségből egy Boeing 747-est állítson össze” (133.). A kreacionisták, Dawkins közvetlen ellenfelei elismerik ezt, ezért az életet Isten tervező tevékenységére vezetik vissza. Csakhogy „akármennyire valószínűtlen a tervező segítségével megmagyarázni kívánt entitás, magának a tervezőnek még valószínűtlenebbnek kell lennie. Isten maga a legszuperebb Boeing 747-es” (134.).

„Isten létezése
valószínűtlen”

Látható, hogy rögtön kínálkozik az ateista konklúzió: Isten olyanra valószínűtlen, hogy „szinte bizonyos, hogy nincs”. Ez az interpretáció azonban nem tudna számot adni minden olyan elemről, amelyet az érv részének kell tekintenünk. Hogy később ezek is szerephez juthassanak, a fenti két idézetben rejlő gondolatmenetet a következő logikai struktúrával rekonstruálom.

P1 *Az élőlények valószínűtlenek.*

P2 *A valószínűtlen dolgok magyarázatra szorulnak.*

P3 *A valószínűtlen dolgok egy tervezővel magyarázhatók.*

P4 *Valószínűtlen dolgok tervezőjének még náluk is valószínűtlenebbnek kell lennie.*

K1 *Az élőlények feltételezett tervezője (Isten) valószínűtlen.*

Kommentárok a premisszákhöz:

P1 — Az élőlények nagyfokú összetettségük miatt valószínűtlenek. Mennél több alkotóelemből áll ugyanis valami, annál kisebb az esélye, hogy részei éppen azon a módon és ne máshogyan kapcsolódjanak össze, mint ahogyan ténylegesen összekapcsolódnak.

P2 — Úgy tűnik, ezt a premisszát mindenki elfogadja, aki nem éri be a pusztá tényekkel.

P3 — Ez az intelligens tervezés elméletének egyik alaptétele, amelyet a következő egyszerű érv támaszt alá. Mivel a véletlennel semmi nem magyarázható, az összetett dolgok magyarázataként nem marad más, mint hogy egy tervező művének tartjuk őket. Dawkins mint az elmélet bírálója természetesen hamisnak tartja a P3 premisszát, sőt legfőbb érdeke volna cáfolni, ezért — úgy tűnik — nem is vonhatna le belőle semmiféle konklúziót. Az a tény, hogy mégis felhasználja, arra enged következtetni, hogy érve valójában a *reductio ad absurdum* egy formája. Az érvelésnek ez a módja annak kimutatásával cáfol egy tételt vagy elméletet, hogy elfogadhatatlan konklúzióhoz vezet. Első lépésben tehát igaznak fogad el bizonyos premisszákat, majd megvizsgálja, mi következik belőlük. Ha va-

lami hamis vagy abszurd dolog, akkor biztos, hogy a premisszák között hamis is volt.

Dawkins érvének ilyen értelmezését látszólag kizárja, hogy az ő szempontjából a fenti K1 konklúzió nem hamis, sőt egész ateista érvelésének ez az egyik alappillére, így nem keverheti gyanúba a P3 premisszát sem. Úgy tűnik P3-nak igaznak kell lennie, hogy megalapozhassa az ateista konklúziót. Ha viszont igaz, akkor hiába gondoljuk K1 alapján, hogy a tervező léte valószínűtlen, Istent P3 alapján mégis fel kell tételeznünk. Nem lép fel azonban ez a probléma, ha K1-et csak egy hosszabb következtetési lánc átmeneti konklúzióként tekintjük, és a P3 szempontjából kedvezőtlen eredmény felbukkanását csak a teljes láncolat végén várjuk.

P4 — Ez Dawkins saját premisszája, amelynek indoklását ugyan nem dolgozza ki részletesen, mégis sejthető, hogy mire gondol. Már a P1 tárgyalásakor láttuk, hogy egyenes arányosság figyelhető meg egy dolog összetettsége és valószínűtlensége között. Ha elfogadjuk azt a ki nem mondott premisszát — nevezzük P5-nek —, hogy *egy összetett dolog tervezőjének még nála is összetettebbnek kell lennie*, akkor alátámasztottuk P4-et, hiszen ez a még összetettebb tervező nyilván még valószínűtlenebb is lesz. Mindenesetre Dawkins egyik legvilágosabb állítása, hogy Isten összetett. Egy helyen például így fogalmaz: „akármilyen keveset tudunk Istenről, abban az egyben biztosak lehetünk, hogy igen-igen összetettnek kellene lennie” (146.). Egy másik helyen Isten összetettsége és valószínűtlensége együtt jelenik meg: „bármely Istennek, aki gondos előrelátással képes volna megtervezni az (...) univerzumot, (...) rendkívül bonyolult és valószínűtlen lénynek kellene lennie” (169.; lásd még: 129.).

Úgy tűnik, a fenti premisszákból (és további triviális rejtett premisszákból) valóban következik K1, még ha a következtetési láncolat minden részletét most nem is dolgoztam ki.

(2) A második lépés annak kimutatása, hogy az intelligens tervezés elmélete (és Dawkins szerint minden olyan teizmus, amely a földi életet Isten tervszerű alkotásának tartja) végtelen regresszushoz vezet. Ezt az eddigieket elfogadva könnyű belátni. A fenti K1 konklúzió szerint Istent valószínűtlen, ezért P2 értelmében maga is magyarázatra szorul. Így a már ismerős premisszák segítségével egy újabb következtetési láncba kell kezdenünk.

K1 *Isten valószínűtlen.*

P2 *A valószínűtlen dolgok magyarázatra szorulnak.*

P3 *A valószínűtlen dolgok egy tervezővel magyarázhatók.*

P4 *Valószínűtlen dolgok tervezőjének még náluk is valószínűtlenebbnek kell lennie.*

K2 *Az Isten feltételezett tervezője (Isten2) valószínűtlen.*

Nyilvánvaló, hogy Isten2 valószínűtlensége okán újabb magyarázatot igényel, amelynek végén Isten3-hoz jutnánk, akinek a kedvéért fel kellene tételezni Isten4-et, és így tovább a végtelenségig. Tehát a P1–P4 premisszák elfogadása végtelen regresszust eredményez. Ha

Isten esetleg szükségszerű létező lenne, mint a klasszikus teológia állítja, nem pedig valószínűtlen „hipotézis”, nem kellene magyarázatot adni a létezésére. De mivel a „csel” megmutatta, hogy valószínűtlen, P2 pedig megköveteli, hogy magyarázatot adjunk a létezésére, ugyanakkor P3 egyedül a megtervezettséget tudja magyarázatként elfogadni, elkerülhetetlen, hogy a konklúzióban egy valószínűtlen, sőt P4 értelmében még Istennél is valószínűtlenebb entitáshoz jussunk.

Felvetődik a gondolat, hogy miért nem lehet megállni a regresszusban ahhoz hasonlóan, ahogy a régiek tették: elképzelve egy tervezőt, akit nem terveztek. S ha már valahol megállnánk, a kreacionista javasolhatná, hogy ne Isten2-nél vagy még később, hanem mindjárt Istennél álljunk meg. Csakhogy ha Istent nem tervezték, akkor honnan van? Hiszen véletlenül nem lehet, mert a véletlen se Dawkins, se a kreacionista szerint nem magyarázat semmire. Ha viszont a valószínűtlen tervező létét nem akarjuk tovább magyarázni, akkor bármint jártak is el a régiek, hűtlenek vagyunk saját P2 premiszánkhoz, ez pedig „a magyarázat felelősségének tökéletes elhárítása [volna]. Az önelégült gondolkodásellenes[ség] szörnyű megnyilvánulása” (178.).

**A végtelen regresszus
elégtelenné teszi
az elméletet**

(3) Dawkins, hogy megvizsgálhassa, igaznak fogadta el az intelligens tervezés elméletének P3 tételét, de azt találtuk, hogy ez semmi jóra nem vezetett. Hiába bíznánk tehát ebben az elméletben, nem teljesíti, amit ígért, nem ad magyarázatot. Ez éppen elég ok arra, hogy elvessük. A magyarázat egy biztos pont felmutatását követelné, amelyre a megmagyarázandó visszavezethető. Ha viszont ilyen biztos pontra legjobb esetben is csak a végtelenben találhatunk rá, akkor, mivel nincs mód odáig követni a bizonyítás fonalát, az elmélet nem ad meg biztos pontot, nem szolgáltat magyarázatot. Az ilyen elméletet nincs okunk elfogadni. Bár nem állítható, hogy a tételei hamisak, igaznak tartani sincs okunk őket, jelen esetben azt sem, hogy Isten tervezte a világot. Dawkins szellemében tehát azt mondhatjuk: talán van Isten, de egy regresszushoz vezető elmélet alapján nem érdemes hinni benne.

**A darwini elmélet
bevonása**

(4) Ez eddigiekből úgy tűnik, hogy nemcsak a véletlent, hanem a tervezőként felfogott Istent is el kell vetni a világban található nagyfokú komplexitás magyarázataként. Márpedig magyarázatra mindenképp szükség van, és régóta tudjuk, hogy ez a szükség sok mindenre feljogosítani látszik. Egyes klasszikus istenérvek háttérben is az az elképzelés húzódik meg, hogy a világ jelenségeire (például a mozgásra) lennie kell végső magyarázatnak, és ez a tény feljogosít bennünket arra, hogy feltételezzünk valamit (a mozdulatlan mozgatót), amit egyébként nem lenne okunk feltételezni, és aminek a léte ellen máskülönben hatásosnak tűnő érvek fogalmazhatók meg. Ezért logikus döntés volt Dawkins részéről, hogy érvét a negyedik lépéssel is kiegészítette. Ha nem lehetne a tervező helyett alternatív magyarázatot felmutatni az összetettségre, akkor a magyarázat jogos igénye érthetővé vagy legalábbis megbocsáthatóvá tenné, ha valaki

az első három lépés ismeretében is hinne a tervezőben. Az Isten léte elleni érvelés nem fejeződhet be addig, amíg a tervező feltételezését feleslegessé tevő magyarázattal nem szolgálunk a világban található összetettség tagadhatatlanul valószínűtlen létére.

Az élőlények nagyfokú komplexitásának magyarázatára Dawkins a természetes szelekció darwini elméletét javasolja. Ugyanakkor tisztában van vele, hogy a világban vannak olyan összetettségek is, amelyekre egyelőre nincsen darwini típusú tudományos magyarázat. Mivel indokolhatjuk például, hogy a természeti törvényekben szereplő különböző konstansok értékei éppen úgy viszonyulnak egymáshoz, hogy lehetővé teszik az univerzum fennállását? A hívő, még ha elfogadja is, hogy az élőlények összetettsége megmagyarázható az evolúcióval, más lehetőség híján esetleg hajlik arra, hogy legalább az univerzum rendjét Isten tervező tevékenységére vezesse vissza. Dawkinsnak ezért hihető alternatív magyarázatot kell adnia a világ valamennyi megtervezettnek tűnő jelenségére. Ez nem könnyű feladat, mert maga is úgy gondolja, hogy „tudásunk szerint [a természetes szelekció] az egyetlen olyan folyamat [...], amely egyszerűségeből bonyolultságot képes létrehozni” (173.). Ezért két lépéses érveléssel próbálkozik. Először is azt a meggyőződését fejezi ki, hogy lehetséges a biológiai evolúcióhoz hasonló tudományos magyarázatot találni más tudományterületeken is. „A természetes szelekció nemcsak az élet egész jelenségére ad magyarázatot, de tudatosítja bennünk, hogy a tudomány arra is képes magyarázatot adni, hogyan alakul ki egyszerű elemekből, mindenféle tudatos irányítás nélkül szervezett összetettség. A természetes kiválasztódás alapos megértése arra sarkall, hogy más területekre is bátran kimerészkedjünk” (136.). Másodszer addig is, amíg ezeken a területeken is megszületnek a kívánatos tudományos eredmények, az úgynevezett multiverzum hipotézis és az antropikus elv együttes erejére támaszkodhatunk. Ezzel ugyan nem magyarázható meg, hogyan jöhetett létre és maradhat fenn univerzumunk mint sok tényező harmonikus együttállása, de legalább Isten feltételezése nélkül is bizonyítható, hogy létének minden látszat ellenére megnyugtatóan nagy a valószínűsége.

Előttünk áll tehát a „cáfolhatatlan cáfolat” (180.), ahogyan Dawkins nevezi az érvét. Eljutottunk odáig, hogy Isten valószínűtlen, és nincs okunk rá, hogy ennek ellenére is higgyünk benne. A legerősebb istenérv is megdőlt, mert a tudomány megmutatta, hogy a megtervezettnek tűnő dolgok Isten nélkül is megmagyarázhatók. — Mi másért is hihetnének még benne?

Megbízható-e az érv?

A következőkben megpróbálom kimutatni, hogy az érv nem megbízható, vagyis egyáltalán nem kell elfogadnunk a konklúzióját. Egy pillanatra azonban tegyük fel, hogy Dawkinsnak igaza van, és szinte bizonyos, hogy nincs Isten! Önmagában még ebből sem következik

Érv a hit mellett

a vallásból való „kitérés”. Számos okunk lehet továbbra is hinni Istenben. Sőt, kifejezetten racionális okunk is lehet erre, amiről egy Pascal „fogadásához” hasonló érv győzhet meg bennünket. Akármilyen kicsi az esélye, hogy van Isten, és hogy olyan, mint amilyennek például a keresztény teológia állítja, ezt a kicsi esélyt is nagyon komolyan kell venni, ha olyan fontos dologról van szó, mint hogy igent mondjak-e Istenre. A helyzet némiképp hasonló, mint amikor úgy gondoljuk, hogy az alapos gyanú ellenére is mindenkit megillet az ártatlanság véelme. Hiába szólnak súlyos bizonyítékok valaki ellen, hiába nagyon valószínű, hogy bűnös, olyan nagy a prejudikálás tétje, vagyis a személy méltóságának esetleges sérelme, hogy nem kockáztathatunk. Aki megértette, mi az, hogy személy, nem fogja azt mondani, hogy az ártatlanság véelme irracionális attitűd volna. Ha azonban a tét még ennél is sokkal nagyobb, ha a tét végtelen nagy, mint Isten esetében, akkor racionális dolog továbbra is hinni benne, még akkor is, ha valaki kimutatja, hogy elenyészően kicsi a valószínűsége, hogy létezik. Talán igaza van Dawkinsnak, amikor Pascal-kritikájában úgy véli (124.), hogy az értelem önmagában soha nem vezethet el Istenhez, és az a viszony, amelyet csak a kalkuláló értelemtől hajtva alakítanánk ki vele, semmit sem érne. De vajon helyes volna-e, ha egyedül az értelem szavára hallgatva fordulnánk el Istentől, mint azt a „kitérésünkön” munkálkodó Dawkins szeretné? Helyes volna-e különösen is akkor, ha mindent a maga súlya szerint mérlegelve még az értelem sem ajánlhatja számunkra a hit feladását, ha legalább azt el tudja fogadni, hogy *ha* van Isten, akkor végtelen értéke van annak, hogy ne fordítsak neki hátat?

Az ateizmus tehát még Dawkins konklúziójából sem következne. Ám a rekonstruált érvelés egyes lépésein visszafelé haladva kimutatható, hogy maga a konklúzió sem megalapozott.

A tudományos
válasz hiánya

(4) Még ha el is fogadjuk, hogy a biológiai evolúció kielégítő magyarázattal szolgál az élővilágban tapasztalható rendkívül összetett, ezért valószínűtlen jelenségek kialakulásának tényére és mikéntjére, és még ha bízunk is benne, hogy idővel a tudomány más területeken is hasonló eredményekkel áll majd elő, akkor sem tekinthetjük úgy, mintha ezt már most megtette volna. Az antropikus elv ebből a szempontból nem sokat ér, mert — még akkor is, ha elfogadjuk a tudományos fantasztikus irodalomba illő multiverzum hipotézist — csak azt mutatja meg, hogy miénkhez hasonló univerzum létezése egyáltalán nem valószínűtlen, azt azonban nem magyarázza meg, *hogyan* jöhetett létre és maradhat fenn. Ha viszont csak annyit tudunk, hogy egy dolog bekövetkezett, de nem tudjuk, hogy miért, akkor annak, aki *erre* a kérdésre is választ akar adni, tudományos magyarázat hiányában nem sok más választása van, mint egy tervezőre hivatkozni. Ameddig tehát nincs plauzibilis tudományos válasz például az univerzum komplexitására is, az Istenre hivatkozó elméletek legalábbis nem feleslegesek, és így nem felesleges maga az „Isten-hipotézis” sem. Függetlenül attól, hogy mit gondolunk az olyan hitről, amelyet

a tudomány haladása veszélyeztetni képes, az biztos, hogy az esetleges majdani eredményeket ma még figyelmen kívül hagyhatja.

(2) Ha a harmadik lépést érvényesnek tekintjük, vagyis elfogadjuk, hogy minden regresszushoz vezető elmélet elvetendő, a második ellenőrzésekor azt érdemes megvizsgálni, hogy valóban regresszushoz vezet-e az intelligens tervezés elmélete (és ugyanígy a teizmus klasszikus formái, valamint a megtervezettség érve). Pontosabban fogalmazva, hogy a feltárt regresszusért valóban az intelligens tervezés elmélete-e a felelős. Dawkins láthatólag így gondolja. A 142. oldalon azt állítja az elmélet kulcsáról, a megtervezés gondolatáról, hogy regresszushoz vezet. Egy másik szöveghely még konkrétan lokalizálja a regresszus forrását. A negyedik fejezet felvezetője így fogalmaz: „Isten végtelen regresszus elé állít bennünket” (129.). E nyilatkozat félreérthetetlen lesz, ha felidézzük Dawkins Szent Tamás-kritikájának egyik fő pontját: Tamás „azzal a tökéletesen megalapozatlan feltevessel él, hogy (...) Isten mentes a regresszustól” (97.). Ha tehát Dawkins azt tapasztalja, hogy végtelen regresszus következik egy premisszahalmazból, amelyben P3, az isteni tervezésre hivatkozó elméletet alaptétele is szerepel, aligha gondolhat másra, mint hogy a nemkívánatos eredményért ez a tervezésről szóló premissza a felelős. Ha pedig így van, ezt a premisszát kell elvetni, és persze vele azt az elméletet is, amelyet képvisel. Csakhogy azon kívül, hogy Dawkins már jó előre kifejezte véleményét, hogy Isten fogalma regresszust tartalmaz, más okunk nincsen éppen ezt a premisszát hibáztatni. Dawkins itt a *petitio principii* néven ismert logikai hibát követi el. Szeretné levezetni, hogy az intelligens tervezés elmélete regresszusos. Csakhogy erre abból következett, amit már eleve feltett, hogy az elmélet alapfogalma végtelen regresszust tartalmaz. Ha ezt nem így gondolná, akkor éppen olyan joggal kereshetné a regresszus forrását a P4 premisszában, amely miatt a K1 és a további konklúziók mind valószínűtlen entitásokat eredményeznek, mint P2-ben, amely kimondja, hogy ami valószínűtlen, az magyarázatra szorul. P4-gyel rövidesen foglalkozunk még, és látni fogjuk, hogy nincs okunk igaznak tartani, vagyis nagyon is lehet, hogy valamiképpen vele függ össze a következtetési lánc elfogadhatatlan végeredménye. De vajon legalább P2 igaz-e? Láttuk, hogy Dawkins gondolkodásellenességgel és önelégültséggel vádolja azt, aki vonakodik minden valószínűtlen dologra magyarázatot keresni. Erre a kreacionista azt válaszolhatná, hogy éppen annak van baj az önértékelésével, aki azt hiszi, hogy mindenre, még Istenre is képes magyarázatot adni. Ám még ha P4 és P2 kifogástalannak bizonyulna is, és így kénytelenek lennénk P3-ban látni a regresszus forrását, ez akkor sem bizonyítaná, hogy az intelligens tervezés elmélete a hibás. Talán csak az a baj, hogy Dawkinsnál P3 indokolatlanul erős megfogalmazást kapott. Miért ne fogalmazhatná meg a kreacionista saját tételét Dawkinstól különbözően: *A valószínűtlen földi dolgok egy tervezővel magyarázhatók*. Így már nem indulna be a bemutatott regresszus. Úgy tűnik tehát, Dawkins maga kódolt hibát az intelligens tervezés elméletébe, mert nem volt képes különbséget lát-

A „csel” hibás logikája

ni a földi és az esetleges másmilyen entitások, így a rájuk irányuló magyarázatok között. (Mindezzel természetesen nem azt mutattam ki, hogy a kreacionizmus igaz vagy legalábbis jó elmélet. Csak azt, hogy Dawkins nem cáfolta meg.)

(1) Ha valaki az eddigi kritikákat el is fogadja, még mindig reménykedhet abban, hogy legalább az egész érvelés első lépése, a „csel”, kifogástalan. Lemondva az őt követő hibásnak bizonyult (2)–(4) lépésekről, a „csel” a fenti rekonstrukciónál egyszerűbben is megfogalmazható: A földi élet csodája láttán a kreacionisták a tervező fogalmával állnak elő. Nem kell elfogadni egyetlen tételüket sem ahhoz, hogy fogalmi elemzéssel megvizsgálhassuk, milyennek is kellene lennie egy tervezőnek, hogy rá lehessen visszavezetni az élet jelenségeit. Az elemzés megmutatja, hogy olyan lénynek kellene lennie, aki még annál is kisebb valószínűséggel létezik, mint maga a megmagyarázni kívánt élet. Egy ilyen fogalmi elemzés azonban felhasználná a fent P4-nek nevezett tételt: *Valószínűtlen dolgok tervezőjének még náluk is valószínűtlenebbnek kell lennie.* Így akárhogy is rekonstruáljuk a „csel” logikáját, meggyőzőereje P4 igazságán múlik. Ebben azonban jó okunk van kételkedni.

Korábban láttuk, hogy P4 mellett P5-ből kiindulva lehet érvelni, vagyis abból, hogy *egy összetett dolog tervezőjének még nála is összetettebbnek kell lennie.* Ezek szerint, ha Istent az összetett dolgok tervezőjének akarjuk elfogadni, el kell ismernünk, hogy maga is összetett. A klasszikus teológia és filozófia azonban határozottan azt állítja Istenről, hogy egyszerű. Ez gyanút ébreszt P5-tel szemben.

P5 mellett leginkább abból a megfontolásból kiindulva lehet érvelni, hogy a megtervezett dolog minden elkülönült mozzanatának megkülönböztethetőnek kell lennie a tervek és így a tervező szintjén is. Ha például egy épület valamennyi ablaka valóban megtervezett, akkor a tervrajzokon sem szerepelhet kevesebb ablak, mint a valóságban. A tervrajz elkülönült részletei viszont bizonyára a tervezőben is különbségeket feltételeznek: legalábbis elkülönült aktusokat, amelyekkel az egyes elemeket megrajzolta. Csakhogy ez az érvelés a földi tervezők képességeiből, az emberek által készített tervek sajátosságaiból indul ki, és ezeket általánosítja. Aki azt állítja, hogy minden tervező tevékenységnek ugyanazoknak a törvényeknek kell megfelelnie, mint amelyeket az emberek esetében vagy egyáltalán a természet világában figyelhetünk meg, az az ismert törvényeket önkényesen vetíti ki az egész ismert és ismeretlen valóságra. A „csel” háttérben meghúzódó érvelés így eleve feltételezi azt, amit maga a „csel” bizonyítani szeretne, sőt még annál is többet. Nemcsak azt, hogy Isten valószínűtlen, hanem egyenesen azt, hogy nincs. Ha ugyanis eleve feltételezzük, hogy nincs semmi, aminek tevékenysége alapvetően különbözhetne az emberétől, akkor nyilvánvalóan nem létezhet Isten sem. Ám a kérdés, amelyet az érveléssel el kellene dönteni, éppen az, hogy létezik-e az embert és az ő lehetőségeit meghaladó hatalom.

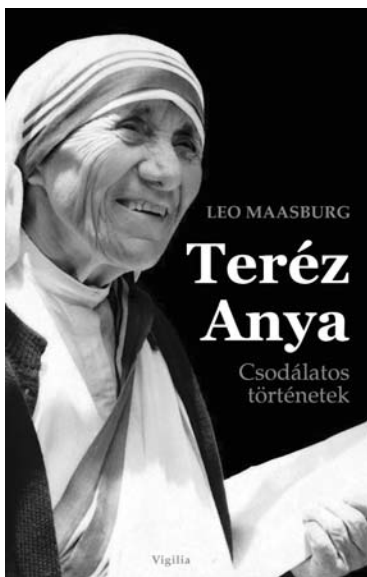
Egyébként Dawkins nemcsak a tervek készítését szabályozó, közelebről meg nem határozott törvények érvényességi körét terjeszti ki önkényesen minden lehetséges valóságra, hanem még a biológiai evolúciót irányító törvényszerűségeket is. „Bármely olyan teremtő intelligencia, amely elegendő komplexitással rendelkezik, hogy egyáltalán bármit meg tudjon tervezni, csakis a fokozatos evolúció hosszadalmas folyamatának eredményeként jöhet létre” (49–50.). Ezek szerint ha Isten létezne, lassan kialakult anyagi, biológiai valóságnak kellene lennie. Isten azonban definíció szerint kezdet nélkül való és nem anyagi természetű. Ezért magától adódik Dawkins következtetése: „Isten a definíció értelmében (...) téveszme” (50.). Ez még annál is erősebb állítás, mint hogy szinte bizonyos, hogy nincs.

P5 tehát arra az indokolatlan feltevésre támaszkodik, hogy csak egyfajta tervezni képes intelligencia létezhet. Ezt akkor sem kell elfogadnunk, ha nem tudjuk bizonyítani, hogy másfajta is van. Így azonban nem kell elfogadni a P5-ből következő P4-et, és végső soron az erre épülő „cselt” sem, amelyből Dawkins Isten valószínűtlenségére következtetett.

Dawkins érvelése hamis

Egy érvelés megbízhatósága két tényezőn múlik. Egyrészt a benne foglalt következtetések helyességén, másrészt azoknak a premisszáknak az igazságán, amelyekre a konklúziója támaszkodik. Dawkins ateista érvelésében ezzel szemben súlyos logikai hibákat és még intuitíve sem meggyőző premisszákat találtunk. Megcáfoltnak tekinthetjük.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Leo Maasburg: Teréz Anya
Csodálatos történetek

Teréz Anya — közelkép egy vonzó, szellemes, humorral teli csodálatos szentről.

Egy kortárs tanúvallomása e könyv: Leo Maasburg az egyetlen német anyanyelvű pap, aki papként és útitársként sok éven át kísérte Teréz Anyát. Varázslatos történeteket mond el, amelyeket kora egyik legnagyobb egyéniségének oldalán élt át: kisebb és nagyobb csodák sorozatával. Az Isten szeretetébe vetett határtalan bizalom, a hit hegyeket megmozgató ereje és a meg nem haló remény sugárzik belőlük.

Ára: 3.200 Ft

*Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:*

1052 Budapest, Piarista köz 1.

Telefon: 317-7246; 486-4443 Fax: 486-4444

E-mail: vigilia@vigilia.hu